

FRA NORDBORIGETS SIDSTE FASE

Af forfatterinden *Karen Plouggaard*

I sin Danmarks Riges Historie af 1732 skriver Ludvig Holberg:

„Da Norge forenedes med Danmark eller noget derefter, afbrødes forbindelsen med Grønland. Efter Margrete finge de efterfølgende konger så meget at bestille, at de ikke kunne få tid til at tænke derpå, hvorudover man ikke siden har kunnet finde den gamle koloni igen –“.

Og om de norrøne indbyggeres skæbne siger han:

„Der menes ellers, at den såkaldte sorte død har ødelagt dem, og at de få, som har ladet blive til overs, er bortdøde, eftersom de ingen tilførsel har fået fra Norge.“

Holberg peger her på to forhold, som må have været medvirkende til det grønlandske middelaldersamfunds udslettelse, nemlig søfartens sammenbrud og den sorte død, som også nåede det fjerne land hinsides havet.

Men tragedien, som ramte den norrøne stamme deroppe, havde flere årsager, som ved et skæbnesvangert sammentræf skulle komme til at nedbryde en dådskraftig slægt og en gennem et halvt årtusinde blomstrende kulturstat.

Man bør her i første række tænke på

De klimatiske forhold.

Fra tid til anden synes disse at have undergået betydelige ændringer.

I det islandske skrift „Kongespejlet“ hedder det om landets vejrlig: *„Du skal vide forvist, at der imellem gives smukt solskin. Men solens gang er i Grønland meget ulige; thi i vintertiden er det næsten bestandig nat, mens sommertiden derimod er en næsten uafbrudt dag, og mens solen går højest, har den overflødig kraft til skin og lysning, men kun liden styrke til varme og hede. Dog har den så stor magt, at hvor jorden er optøet, varmer den således landet, at jorden giver af sig gode og velligtende urter, så at folket af den årsag kan bebo landet –.“*

Dette gamle billede af grønlandsk sommer er så godt, at enhver, der har oplevet den arktiske natur under midnatssolens stråler, må nikke genkendende til det.

Imidlertid har „Kongespejlet“ også andet at sige om Grønlands klima :

„— *De gange, som uvejr kunne indtræffe her, sker dette med større strengthed her end andre steder, både ved stormes voldsomhed og heftigheden af frost og sne* —.“
Og forfatteren omtaler, hvorledes drivende isfjelde påvirker luften og i lange perioder holder denne kølig og tør.

Allerede i det første tiår af Erik Rødes landnam (985–96) melder de islandske annaler om uår med hårde vintre og langvarig sommertørke, så folket er på hungersnødens rand. Sagaen giver os et billede heraf gennem den maleriske skildring af vølven, der ved galdrekvad vil formilde de onde vætter, så de hårde tider kan få ende.

Dengang bedrede klimaet sig faktisk. Uårene ophører. Friske folk kommer til. De norrøne mænd er rige på initiativ. Lejf Erikssøn opdager Vinland, hvor Grønland får sit kornkammer og sit tømmerlager.

På det tidspunkt er folket modstandsdygtigt, dets flåde er i orden. Det unge samfunds livskraft evner at besværges modgangen.

I 1300 tallet er forholdene anderledes.

Hvis der da – og adskilligt tyder herpå – er indtrådt en længere periode med fimbulvintre og sommertørke, har den efterhånden udtyndede befolkning savnet den kraft og de hjælpemidler i tilværelseskampen, som deres forfædre sad inde med.

Den tidligere stærke vikingflåde er nu gået i forfald. Derved er vinlandsrejserne umuliggjort. Et tragisk bevis på nordbo-grønlændernes sø-udygtighed er den kendsgerning, at Østerbygden og Vesterbygden i et langt åremål taber hinanden af syne, og at man, da man omkring århundredets midte under Ivar Bårdsøns ledelse når frem til Vesterbygden i det nuværende Godthåbs-distrikt, ved *den* lejlighed kun kan konstatere, at bygden er affolket og dens huse lagt øde.

Sømandsskabets tilbagegang er ikke blot en følge af manglende materialer. Den er tillige et udslag af

Menneskenes fysiske svækkelse.

Når islændingen Arne Magnusson i en omtale af de sidste nordboer formoder, at „*de enten er døde af hunger eller har været nødt til at bruge samme levemåde som de vilde (eskimoerne) og således er degenereret til deres natur,*“ så kan dette naturligvis hverken bevises eller modbevises.

I dag ved man imidlertid – bl. a. takket være dr. Poul Nørlund's og hans hjælpers undersøgelser af nordbo-ruinerne (1921–32) – *noget* mere, idet de ved udgravninger fundne skeletter, som professor Nørlund udtrykker det, „*aflægges en rystende rapport om en befolkning, hærget af sygdom og nød, befængt med alle skrøbeligheder, hvoraf en menneskerace kan rammes gennem kronisk underernæring.*“



Kirkeruinen på Battahlid.

Foto: Nationalmuseet

Tændernes tilstand røber en ringe og utilstrækkelig føde. Legemsbygningen fortæller om en undergravet sundhed.

„På en række af skeletterne,“ hedder det, „konstateres sygeligheder som skævhed i ryggen, svækkelse af den ene arm eller det ene ben, bækkenforsnævninger, rachitis og måske tillige tuberkulose i rygraden.“

Intet under, at kvinder med en så deform knoglebygning næppe har kunnet føde børn, eller at et eventuelt afkom af så fysisk svækkede mødre har vist sig ulevedygtigt.

Befolkningstallet var i rivende nedgang. I generationer havde man været henvist til indgifte. Ingen tilfældigt ankommende fæstede bo i landet.

I 1300 tallet synker Grønlands oversøiske handel til et minimum. Fra den nordiske unions indgåelse at regne ophører den norske krones besejling af landet helt. Som Holberg påpeger: Man fik ingen tilførsler fra Norge.

Handelen stagnerer.

I 1200 tallet, da Norges konge havde tiltaget sig monopol på Grønlands handel, kom dette i hvert fald straks til at betyde en forøget skibsfart og livligere samkvem de to lande imellem. For Grønland bevirkede dette en stigende velstand og et opblomstrende kulturliv.

I det følgende århundrede går det anderledes.

Magnus Smek, der omkring 1350 har skiftet med sine sønner således, at Erik får Sverige, og Haakon (d. 6.) får Norge, forbeholder sig ved denne lejlighed som „skattelande og liggende til det kongelige fædebur“ en del af Nordnorge, Island, Færøerne, de skotske Atlanterhavsøer og Grønland. Han får dog ringe anledning til at gøre noget for sejladsen på disse lande. Hans krige, først mod Rusland og siden mod Albrecht af Sverige, nøder ham til at vende sin opmærksomhed mod øst og ikke mod vest. Da han imidlertid ikke har i sinde at lade andre besejle sine skattelande hinsides det store hav, udsteder han i 1348 en forordning, hvori det kongelige monopol skærpes. Her siges med rene ord: „*Thi forbyde Vi fuldkommeligen alle udlendiske kjøbmænd at seygle med deris kjøbmendschaft norden omkring Bergen, nogensted til Vore Skatteland — —.*“

At Haakon d. 6. og hans søn, Oluf, samt dennes mor, dronning Margrete, følger samme politik med hensyn til Grønlands besejling, gør efterhånden nordboernes handelsmæssige situation umulig.

Af mange årsager kan de norske regenter ikke sende skibe over Atlanterhavet. Krig og pest samt Hansestædernes huseren på Norges vestkyst hindrer i åringer skibe i at gå *ud*. Til Grønland var det vanskeligt at komme *ind*, fordi, som det hedder i „Diplomer vedkommende Grønland“, „*Seglasen tid efter tid blev mere farlig, og isen kom i større mængde formedelst daglige formering og nedrivelse fra Polo — —*“, en udtalelse, der peger i retning af den førnævnte formodede klimaforandring.

Men man sporer nu heller ikke megen god vilje til fra kongemagtens side at få nogen „seglas“ i gang. Nærmest tværtimod.

Således udsteder den unge kong Oluf i 1384 et mærkeligt dokument, som tager sigte på at forebygge manglende arbejdskraft i Norges agerbrug ved at afholde unge



Hvalso kirkeruin i Qaqortoq ved Julianehåb.

mænd fra at gå til søs. – Intet er nyt under solen. I kong Olufs tid var der ifølge diplommet „*mange gode mend, som deris boel ville opholde; de kunne ej tjeneste-hion få, efterdi de fleste unger mend legge sig til kaupferda* (købmandskab og søfart).

Dette sidste forhold advarer Oluf imod og påberåber sig, at hans farfar, Kong Magnus, og hans „*kjereste fader, kong Haakon, hvis siele Gud have*“, gennem tidligere udstedte forordninger har været af samme mening.

Hvorledes denne kongernes samfundspolitik har virket på landbrugsforholdene i hjemlandet, vides ikke; men den havde til følge, at Hansestæderne fra nu af spillede herrer på Norges vestkyst, og at kongens skattelande måtte skøtte sig selv.

Skønt denne taktik gik ud på at formene andre at tage sig af den sejlads, man ikke selv evnede at opretholde, viste forbudet mod fremmedes besøg på Grønlands kyster sig ikke effektivt. Fra tid til anden slap der skibe igennem isen. Til trods for, at det var strengt forbudt nordboerne at handle med andre end de med kongeligt pas forsynede fartøjer, blev varer dog bragt i land, og varer blev taget om bord. Skipperne,

der kom, påstod alle som een, at de havde agtet sig andet steds hen, men var blevet slået ud af kurs .

Men fik man i Norge nys om deres færd, og kom en af den slags skippere indenfor kongens rækkevidde, blev han taget ved vingebenet.

I 1389, da Margrete var blevet „fuldmægtig frue“ over Nordens tre riger, forekom der således en retssag, hvor en rig islænding, Bjørn Jorsalafarer, anklagedes for ulovlig handel på Grønland. Om sagen mod Bjørn, hvis eventyrlige rejser til Levanten og hvis flerårige ophold i Østerbygden behandles i de gamle annaler, hedder det :

„Samme år (1389) havde nogen skippere og kjøbmænd understandet dem at seygle på landet, huilket var forböden i de dage; thi lå dette land til kongens fadebuur, så ingen uden kongerne måtte det beseyle, gods tilføre eller afføre. Derfor bleff samme skipper med kjøbmænd tiltalde; men fordi de ikke havde gjort det med forsæt, men af nöd, bleff de fridömt - -“.

Efter 1350 kan det siges, at Grønlands købmandskab udelukkende beroede på „frihandlere“ som Bjørn Jorsalafarer. Det vil sige, at dets liv hang i en tynd tråd.

Dog, hvor ringe end forbindelsen med Europa var blevet, så var det ved „disse skippere og kjøbmænd“, at en ny svøbe skulle komme over det i forvejen ulykkeligt stillede grønlandske samfund.

Det var

Den sorte død.

Holberg formoder, at pesten gjorde sit til at udslette nordbostammen, udmarvet og lidet levedygtig, som den var blevet. Formodningen er uden tvivl rigtig. Beretninger, ganske vist ikke afhjemlede, vil vide, at soten f. eks. på kort tid bortrev samtlige beboere i klostret ved Rafnsfjord.

Unartòk, som det på grønlandsk hedder, er et dejligt sted, hvis beliggenhed må have været lige så sundt som skønt – og tilpas isoleret.

Takket være tre varme kilder eller damme, hvor vandet ved vintertide kunne holde fra 32 til 40 grader, trives her en planteverden, som ellers er ukendt på de breddegrader. Her kunne man bade i fri luft.

En krønike, forfattet af venetianske søfarere, vèd en del at fortælle om et kloster, hvor de har set værelser med centralvarme, idet rør med hedt vand fra kilderne ledes ind gennem husene. De har overværet, hvorledes man bagte brød i vandbad, og de har set yppige haver, som dog måtte tildækkes om vinteren.

Hvor meget af dette der er fri fantasi, kan være svært at bedømme. Selv om den nævnte komfort har eksisteret, og selv om betingelserne for hygiejne har været bedre i Rafnsfjord end andre steder, har dette altså ikke kunnet fri indbyggerne for at bukke under for den sorte død.

At pesten må have haft endnu lettere spil med sine ofre, hvor forholdene har været ringere, er indlysende.

Det var en fåtallig stamme, en dødsmerket slægt, som befolkede landet ved

Eskimoernes fremtrængen.

Nordboernes første møde med „skrællingerne“ fandt sted i Vinland under Torfinn Karlsevnes togt – på Lejff den Lykkeliges tid. Da synes nordboerne at have indgydt eskimoerne frygt, og i det handelsforhold, som siden kom i stand, var det nordboen, som dikterede betingelserne.

Da skrællingerne i slutningen af 1300 tallet trænger frem fra nord og hærger det vestlige Grønland, er rollerne byttet om.

„Råt-kød-æderne“ er modstandsdygtige overfor klimaforværringen. De kan leve – og leve godt – af havets dyrebestand, som de i deres små skindbåde har let ved at efterstræbe, medens nordboerne, der har holdt fast ved deres gamle levevis, tæres hen, eftersom deres kvægbestand går til, og de må savne mælk og „skyr“ – samtidigt med, at de savner korn til brød.

At eskimoerne også med våbenmagt fór frem mod det døende folk, kan ses af en kortfattet meddelelse i de islandske annaler: „1379 gjorde skrællingerne fjendtlige anfald på grønlænderne (nordboerne), dræbte 18 mænd af dem, fangede to drenge og gjorde dem til trælle.“ Og den førnævnte Ivar Bårdsøns beretninger, som daterer sig fra omtrent samme tid og kan betragtes som en første hånds skildring af den ny stammes fremfærd, ses det, at hele Vesterbygden allerede da har været taget i besiddelse af skrællingerne.

Disse folk var små; men de var mange. Deres våben var buer og pile, harpuner og økser; men de havde håndslag til at bruge dem. Nordbohøvdingen havde ejet kongelige sværd og prægtige skjolde; men armen, som skulle have svunget sværdet, var blevet svag, hånden, som skulle løfte skjoldet, magtede det ikke.

Kulturlivets skæbne besegles

ved den norrøne stammes forfald.

Gardars prægtige skole forsvinder. Der er ikke flere præster, og siden 1378 har landet ingen biskop.

De dansk-norske regenter foranlediger vel stadig ny „grønlandske“ biskopper udnævnt, således får i dronning Margretes tid en prælat, Henrik, titlen „biskop af Gardar“. Senere omtales en biskop Andreas. I alt kendes navn på ni „Grønlands“-biskopper, hvoraf den sidste er udnævnt i 1520. Ingen af dem sætter dog deres ben i landet. De forbliver alle i Danmark eller i Norge og oppebærer deres embedes indkomster her.

I over fyrretyve år administreres Gardars bispedømme af en såkaldt „officialis“, nordboen *Eindride*, som hele tiden må vente foræves på sin afløser.

De tilbageværende rester af en menighed må holde deres gudstjeneste, som de bedst kan.

I et brev, kommet til Europa med et tilfældigt skib, fortælles, hvorledes man løste dette problem.

Man samlede i kirken – ikke om den hellige nadver; thi brød og vin fandtes ikke – men om *corporalet*, den dug, som ved altergang plejede at dække disk og kalk. Med denne dug for øje holdt slægtens sidstlevende mænd og kvinder andagt. Med den som midtpunkt mindedes de tiderne, som havde været, og lykken, som var faret hen.